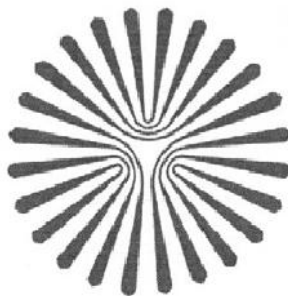

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه پیام نور

نام مرکز : تهران غرب

پایان نامه

برای دریافت مدرک کارشناسی ارشد

رشته : علوم اقتصادی

گروه : اقتصاد

عنوان پایان نامه:

برآورد ظرفیت مالیاتی استان مازندران طی سال های ۱۳۸۵-۱۳۸۱

سمیه فیاضی

استاد راهنما:

دکتر محمد رضا رنجبر فلاح

استاد مشاور:

دکتر فرهاد خداداد کاشی

دی ماه ۱۳۹۱

پیوست ۶ (گواهی اصالت، نشر و حقوق مادی و معنوی اثر)

اینجانب سمیه فیاضی دانشجوی ورودی سال ۱۳۸۶ مقطع کارشناسی ارشد رشته علوم اقتصادی گواهی می نمایم چنانچه در پایان نامه خود از فکر، ایده و نوشته دیگری بهره گرفته ام با نقل قول مستقیم یا غیر مستقیم منبع و ماخذ آن را نیز در جای مناسب ذکر کرده ام. بدیهی است مسئولیت تمامی مطالبی که نقل قول دیگران نباشد بر عهده خویش می دانم و جوابگوی آن خواهم بود.

سمیه فیاضی

دی ماه ۱۳۹۱

اینجانب سمیه فیاضی دانشجوی ورودی سال ۱۳۸۶ مقطع کارشناسی ارشد رشته علوم اقتصادی گواهی می نمایم چنانچه بر اساس مطالب پایان نامه خود اقدام به انتشار مقاله ، کتاب و ... نمایم ضمن مطلع نمودن استاد راهنما ، با نظر ایشان نسبت به نشر مقاله ، کتاب و .. به صورت مشترک و با ذکر نام استاد راهنما مبادرت نمایم.

سمیه فیاضی

دی ماه ۱۳۹۱

کلیه حقوق مادی مترتب از نتایج مطالعات، آزمایشات و نوآوری ناشی از تحقیق موضوع این پایان نامه متعلق به دانشگاه پیام نور می باشد.

دی ماه ۱۳۹۱

تقدیم به

پدر و مادر عزیزم

به خاطر مهربانی های بی پایانشان

و به همسرم

به خاطر حمایت هایش

با سپاس و قدردانی بسیار از

اساتید محترم

استاد راهنما: جناب آقای دکتر محمدرضا رنجبر فلاح

استاد مشاور: جناب آقای دکتر فرهاد خداداد کاشی

چکیده

امروزه مالیات ها بخش مهمی از درآمدهای دولت را تشکیل می دهند و با توجه به اهمیت آن به عنوان ابزاری برای تأمین هزینه های جاری، توزیع مجدد درآمدها برای کاهش فاصله طبقاتی و اثرگذاری بر سطح کلی فعالیت های اقتصاد جامعه، باید در مرحله نخست، ظرفیت یا توان بالقوه مالیاتی هر استان در بخش های مختلف مالیاتی مشخص شود تا بر اساس آن بتوان نسبت به کارایی این نظام و چگونگی راه های تقویت آن برنامه ریزی کرد. در این تحقیق با استفاده از داده های تابلویی یعنی ادغام سری های زمانی دوره (۸۵-۸۱) و داده های مقطعی ۳۰ استان، ظرفیت مالیاتی استان مازندران برآورد شده است و با مالیات استان های مختلف کشور مقایسه شده است. متغیر وابسته در مدل منتخب، نسبت مالیات کل به تولید ناخالص داخلی استان می باشد و ارزش افزوده بخش های کشاورزی، صنعت، معدن، ساختمان، خدمات و همچنین درآمد سرانه استان به عنوان متغیرهای توضیحی مدل به کار رفته اند. نتایج مدل حاکی از آن است که مؤثرترین عوامل بر ظرفیت مالیاتی به ترتیب درآمد سرانه، سهم بخش ساختمان، بخش خدمات، صنعت و در نهایت بخش معدن هستند و سهم بخش کشاورزی به دلیل معاف بودن از مالیات دارای اثر منفی است. مقایسه ظرفیت بالفعل و بالقوه استان مازندران طی سال های (۸۵-۸۱) بیانگر این است که در کل دوره ظرفیت مالیاتی برآوردی بالاتر از مقادیر مالیات وصولی بوده است و به بیان ساده تر استان مازندران به طور کامل از ظرفیت مالیاتی خود استفاده نمی کند. بر اساس محاسبات انجام شده در زمینه تلاش مالیاتی نیز می توان بیان نمود که در اکثر استان های کشور در سال های دوره مورد بررسی تقریباً نسبت درآمدهای مالیاتی به ظرفیت مالیاتی روندی نسبتاً ثابت دارند اما در استان مازندران نسبت فوق در حال افزایش است که نشان می دهد شکاف موجود مابین ظرفیت مالیات کل و مالیات دریافتی در حال کاهش است.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
	فصل اول: کلیات تحقیق
۲	مقدمه.....
۲	۱-۱ بیان مسأله.....
۳	۲-۱ ضرورت و اهمیت موضوع تحقیق.....
۴	۳-۱ اهداف تحقیق.....
۵	۴-۱ ۴-۱ سوالات و فرضیه ها.....
۵	۴-۱-۱ سوالات تحقیق.....
۵	۴-۱-۲ فرضیه های تحقیق.....
۵	۵-۱ روش جمع آوری اطلاعات.....
۶	۶-۱ روش تحقیق.....
۶	۷-۱ شیوه تجزیه و تحلیل اطلاعات.....
۶	۸-۱ ساماندهی تحقیق.....
۷	فصل دوم: ادبیات تحقیق.....
۸	۲-۱ مقدمه.....

- ۲-۲ معرفی مفاهیم کلی مالیاتی..... ۸
- ۲-۲-۱ سیستم مالیاتی..... ۹
- ۲-۲-۲ اصول مالیاتی..... ۱۰
- ۲-۲-۲-۱ اصل عدالت..... ۱۰
- ۲-۲-۲-۲ اصل توانایی پرداخت..... ۱۱
- ۲-۲-۳ رویکردی بر ظرفیت مالیاتی..... ۱۲
- ۲-۲-۳-۱ مفهوم ظرفیت مالیاتی..... ۱۲
- ۲-۲-۳-۲ ابعاد بررسی ظرفیت مالیاتی..... ۱۴
۱. ظرفیت انسانی..... ۱۵
۲. عوامل اقتصادی..... ۱۷
۳. وضع سیاسی..... ۱۸
- ۲-۲-۳-۳ عوامل موثر بر ظرفیت مالیاتی..... ۲۰
۱. ساختار جمعیت..... ۲۱
۲. ساختار اقتصادی..... ۲۲
۳. مکانیزم اقتصادی..... ۲۳
۴. درجه توسعه یافتگی کشور..... ۲۳
۵. درجه باز بودن اقتصاد..... ۲۴
۶. بدهی بخش عمومی..... ۲۶
- ۲-۲-۴ تلاش مالیاتی..... ۲۷

- ۲۸.....۵-۲-۲ شکاف مالیاتی
- ۲۹ .....۶-۲-۲ کارایی مالیاتی
- ۳۰ .....۳-۲ وضعیت درآمدهای مالیاتی در ایران و مازندران
- ۳۰.....۱-۳-۲ وضعیت درآمدهای مالیاتی در ایران
- ۳۵ .....۲-۳-۲ وضعیت درآمدهای مالیاتی در مازندران
- ۳۷ .....فصل سوم: مطالعات تجربی
- ۳۸ .....۳-۱ مقدمه
- ۳۸ .....۳-۲ مطالعات تجربی
- ۳۸ .....۳-۲-۱ مطالعات خارجی در خصوص ظرفیت مالیاتی
- ۳۸ .....۳-۲-۱-۱ برد و دیگران (۲۰۰۵)
- ۴۰ .....۳-۲-۱-۲ مطالعه بانک جهانی (۲۰۰۸)
- ۴۳ .....۳-۲-۱-۳ مطالعه گوپتا (۲۰۰۷)
- ۴۴ .....۳-۲-۱-۴ مطالعه تیرا (۲۰۰۰)
- ۴۶ .....۳-۲-۱-۵ مطالعه التونی (۲۰۰۲)
- ۴۸ .....۳-۲-۱-۶ مطالعه لیتهود (۲۰۰۲)
- ۴۹ .....۳-۲-۱-۷ مطالعه هادسون و تیرا (۲۰۰۴)
- ۵۰ .....۳-۲-۲ مطالعات داخلی در خصوص ظرفیت مالیاتی

- ۳-۲-۲-۱ مطالعه حمید صفای نیکو (۱۳۷۵)..... ۵۰
- ۳-۲-۲-۲ رسول بخشی دستجردی (۱۳۷۸)..... ۵۱
- ۳-۲-۲-۳ صفری بکتاش (۱۳۸۰)..... ۵۲
- ۳-۲-۲-۴ بهادر بهاءالدین (۱۳۸۴)..... ۵۳
- ۳-۲-۲-۵ حکمت نورالهی (۱۳۸۴)..... ۵۴
- ۳-۲-۲-۶ منصور ملایی پور (۱۳۸۴)..... ۵۵
- فصل چهارم: تصریح و برآورد مدل ۵۶
- ۴-۱ مقدمه..... ۵۷
- ۴-۲ تصریح الگو و معرفی متغیرهای الگو..... ۵۷
- ۴-۳ بررسی روش شناسی اقتصاد سنجی داده های تابلویی ۵۹
- ۴-۳-۱ مزایای استفاده از داده های تابلویی..... ۵۹
- ۴-۳-۲ تخمین مدل های رگرسیون با داده های تابلویی..... ۶۰
- ۴-۳-۳ آزمون های انتخاب روش برآورد در داده های تابلویی..... ۶۴
- ۴-۴ برآورد مدل..... ۶۷
- ۴-۵ تحلیلی بر ظرفیت بالقوه و شکاف مالیاتی در استان مازندران..... ۶۹
- ۴-۶ برآورد تلاش مالیاتی در استان مازندران و مقایسه با سایر استانها..... ۷۲
- فصل پنجم: جمع بندی و پیشنهادات ۷۹

۸۰	..... ۱-۵ مقدمه
۸۰	..... ۲-۵ خلاصه فصول
۸۲	..... ۳-۵ جمع بندی
۸۳	..... ۴-۵ پیشنهادات
۸۶	..... منابع فارسی
۸۷	..... منابع انگلیسی
۸۹	..... پیوست ها
۹۰	..... پیوست (۱)
۹۱	..... پیوست (۲)
۹۳	..... پیوست (۳)
۹۵	..... پیوست (۴)

فهرست جداول

- ۱-۲ برخی از شاخص های بودجه عمومی دولت در سال های (۸۸-۱۳۵۷)..... ۳۳
- ۲-۲ میزان درآمد مالیاتی در سطح استان مازندران طی دوره ۱۳۷۹ الی ۱۳۸۸..... ۳۶
- ۱-۴ نتایج تخمین مدل (۴-۱) با استفاده از روش اثرات ثابت..... ۶۷
- ۲-۴ مقایسه ظرفیت مالیاتی بالقوه و بالفعل به صورت درصدی از تولید ناخالص داخلی در استان مازندران..... ۷۱
- ۳-۴ تلاش مالیاتی در استان مازندران و مقایسه با سایر استان ها در سالهای ۱۳۸۱ الی ۱۳۸۶..... ۷۳

نمودارها

۱-۲ مقایسه درآمد مالیاتی و نفتی دولت ۳۴

۲-۲ نسبت درآمد مالیاتی به تولید ناخالص داخلی ۳۴

۱-۴ مقایسه ظرفیت مالیاتی بالقوه و بالفعل به صورت درصدی از تولید ناخالص داخلی در استان

مازندران..... ۷۰

۲-۴ تلاش مالیاتی در استان مازندران و مقایسه آن با سایر استان ها در سال ۱۳۸۱..... ۷۴

۳-۴ تلاش مالیاتی در استان مازندران و مقایسه آن با سایر استان ها در سال ۱۳۸۲..... ۷۵

۴-۴ تلاش مالیاتی در استان مازندران و مقایسه آن با سایر استان ها در سال ۱۳۸۳..... ۷۶

۵-۴ تلاش مالیاتی در استان مازندران و مقایسه آن با سایر استان ها در سال ۱۳۸۴..... ۷۶

۶-۴ تلاش مالیاتی در استان مازندران و مقایسه آن با سایر استان ها در سال ۱۳۸۵..... ۷۷

۷-۴ تلاش مالیاتی در استان مازندران و مقایسه آن با سایر استان ها در سال ۱۳۸۶..... ۷۸

فصل اول

کلیات تحقیق

فصل اول: کلیات تحقیق

۱- بیان مسئله

امروزه مالیات‌ها، بخش مهمی از درآمد دولت‌ها را تشکیل می‌دهند که سهم آن از مجموع منابع درآمدی دولت در کشورهای مختلف، متفاوت است. این تفاوت ناشی از امکان تامین مالی هزینه‌های دولت از سایر منابع می‌باشد که درآمد حاصل از فروش منابع طبیعی (از جمله نفت) یکی از این موارد است. گسترش هزینه‌های دولت همراه با توسعه جوامع بشری همواره با این چالش بزرگ روبرو بوده است که تا چه حد این هزینه‌ها از طریق افزایش انواع مالیات‌ها قابل تامین است. به عبارت دیگر با توجه به مبانی نظری اقتصادی و ملاحظات سیاسی، تا چه حد می‌توان از درآمد کسب شده توسط بخش خصوصی مالیات گرفت به طوری که به رشد و ثبات اقتصادی و نظم سیاسی جامعه لطمه‌ای وارد نیاید. از این مفهوم می‌توان به «ظرفیت اقتصادی مالیاتی»^۱ تعبیر کرد که البته سنجش حدود آن کار آسانی نیست ولی همواره این سوال در ذهن دولت‌مردان و سیاست‌گذاران وجود دارد که حداکثر توان مالیاتی و یا ظرفیت اقتصادی مالیاتی کشور یا یک استان چقدر است؟

بنابراین با توجه به اهمیت مالیات به عنوان ابزاری برای تامین هزینه‌های جاری، توزیع مجدد درآمدها برای کاهش فاصله طبقاتی بین افراد و گروه‌های مختلف در جامعه و اثرگذاری بر سطح کلی فعالیت‌های اقتصادی جامعه برای هدایت، نظارت و کنترل متغیرهای کلان اقتصادی، تصحیح و تقویت نظام مالیاتی موجود باید در مرحله نخست ظرفیت یا توان بالقوه مالیاتی هر منطقه یا استان در بخش‌های مختلف

---

1. Economic Tax Capacity

مالیاتی مشخص شود تا بر اساس آن بتوان نسبت به کارایی این نظام و چگونگی راه‌های تقویت آن بر مبنای مقایسه با وضع موجود وصولی‌ها توسط نظام مالیاتی (توان بالفعل) اظهارنظر و برنامه‌ریزی نمود.

۱-۲ ضرورت و اهمیت موضوع تحقیق

مالیات و درآمدهای حاصل از آن به عنوان یکی از راه‌های تأمین منابع مالی دولت تلقی می‌شوند؛ زیرا با گسترش تعهدات دولت‌ها در عرصه اقتصادی و اجتماعی و همچنین تلاش آنها در جهت تحقق اهداف مهمی چون رشد اقتصادی، ثبات قیمت‌ها، افزایش اشتغال، بهبود تراز پرداخت‌ها، توزیع عادلانه درآمد و تخصیص منابع تولید، درآمدهای مالیاتی مطمئن‌ترین راه تأمین هزینه‌های دولت محسوب می‌گردد. از این رو دولت‌ها همواره مالیات و درآمد مالیاتی را مورد توجه دارند.

با توجه به اهمیت و نقش مالیات‌ها در اقتصاد، برآورد مالیاتی به منظور افزایش درآمدهای مالیاتی در جامعه از موضوع‌های کلیدی در علم اقتصاد است. از عوامل مؤثر بر درآمد مالیاتی، ظرفیت مالیاتی درآمد ملی یعنی توانایی‌های مالی درآمد ملی است. ظرفیت مالیاتی بیشترین مالیاتی است که با توجه به سطح توزیع آن و ترکیب درآمد و قوانین هر کشور در یک دوره بلند مدت قابل اخذ است. از این رو چنانچه در یک دوره، اخذ مالیات بیش از ظرفیت مالیاتی باشد سبب کاهش درآمد جامعه و درآمد مالیاتی در سال‌های آتی خواهد شد و اگر کمتر از ظرفیت بالقوه مالیاتی باشد دولت برای رسیدن به اهداف اقتصادی خود با مشکلات مالی مواجه خواهد شد. از این رو موضوع ظرفیت مالیاتی و عوامل مؤثر بر آن در کشورهای در حال توسعه از موضوعات جالب تحقیقی می‌باشد. در این پژوهش با توجه به اهمیت ظرفیت مالیاتی در تعیین میزان درآمدهای مالیاتی و همچنین با توجه به قانون برنامه‌های توسعه

اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران مبنی بر اجرای سیاست‌های تمرکززدایی و افزایش نقش استان‌ها در اجرای برنامه توسعه و تامین هزینه‌های دستگاه‌های اجرائی، محلی و همچنین طرح‌های عمرانی استانی از محل درآمدهای عمومی و اختصاصی استانی، وضعیت موجود مالیاتی استان مازندران به عنوان جامعه نمونه به منظور شناخت میزان کوشش‌های بکار رفته در تجهیز منابع مالیاتی و نیز میزان توان افزایش منابع در آینده ظرفیت مالیاتی استان مورد تخمین و تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرد.

۱-۳ اهداف تحقیق

هدف پژوهش حاضر، برآورد ظرفیت بالقوه مالیاتی استان مازندران طی سال‌های ۱۳۸۱-۱۳۸۵ می‌باشد. در این مطالعه ظرفیت مالیاتی استان مازندران و عوامل مؤثر بر مالیات دریافتی در سطح استان نیز مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرد و در ادامه، با مالیات‌های استان‌های مختلف کشور مقایسه می‌شود و عوامل مؤثر بر ظرفیت مالیاتی در سطح استان نیز با یکدیگر مقایسه خواهد شد و در نهایت، مقادیر درآمد مالیاتی (ظرفیت بالفعل) استان در سال‌های مختلف با ظرفیت مالیاتی بالقوه (برآورد شده)، مقایسه می‌شود تا مشخص گردد که شکاف مالیاتی در این استان چقدر است. نسبت درآمد مالیاتی استان در سال‌های مختلف به ظرفیت مالیاتی بالقوه چقدر است تلاش مالیاتی استان نیز در سال‌های مختلف محاسبه و با سایر استان‌ها مقایسه می‌گردد تا بدین ترتیب میزان تحقق درآمد مالیاتی در هر سال مشخص گردد. بر این اساس اهداف پژوهش حاضر را می‌توان به صورت ذیل بر شمرد:

۱- تعیین عوامل مؤثر بر میزان وصول مالیات در استان مازندران

۲- برآورد ظرفیت مالیاتی استان مازندران و مقایسه با سایر استان‌ها

۳- بررسی شکاف مالیاتی و تلاش مالیاتی در استان مازندران و مقایسه با سایر استان‌ها

۴-۱. سوالات و فرضیه‌ها

با توجه به اهداف مذکور سوالات و فرضیه‌های زیر را می‌توان بر شمرد:

۴-۱-۱. سوالات تحقیق

۱- میزان مالیات وصول شده در سطح استان مازندران با ظرفیت مالیاتی برآورد شده در سال‌های مختلف چه اختلافاتی دارد؟

۲- آیا سیستم اخذ مالیات در استان مازندران از تلاش مالیاتی بالایی برخوردار است؟

۳- آیا سیستم اخذ مالیات در استان مازندران از کارایی مالیاتی بالایی برخوردار است؟

۴-۱-۲. فرضیه‌های تحقیق

۱- درآمد مالیات‌های وصول شده (بالفعل) در استان مازندران کمتر از درآمد مالیات‌های قابل وصول (بالقوه) است.

۲- سیستم اخذ مالیات در استان مازندران از تلاش مالیاتی بالایی برخوردار نیست.

۳- سیستم اخذ مالیات در استان مازندران از کارایی مالیاتی بالایی برخوردار نیست.

۴-۱-۵. روش جمع آوری اطلاعات

اطلاعات مورد نیاز در این تحقیق به صورت کتابخانه‌ای و برای دوره ۱۳۸۱ الی ۱۳۸۵ است که از سالنامه‌های آماری بانک مرکزی، مرکز آمار ایران و سالنامه‌های آمار مالیاتی استخراج شده است.

۱-۶. روش تحقیق

روش تحقیق در این پایان نامه توصیفی - علمی می باشد و به منظور برآورد ظرفیت مالیاتی، استان مازندران به عنوان جامعه آماری انتخاب شده است اما به منظور برآورد ظرفیت مالیاتی به روش داده های تابلویی به ناچار تمام استانها مدنظر قرار گرفتند.

۱-۷. شیوه تجزیه و تحلیل اطلاعات

در این مطالعه درصدد تخمین ظرفیت مالیاتی استان مازندران می باشیم. برای این اساس مدلی پیشنهاد می شود که در آن $\frac{T_{it}}{GDP_{it}}$ به عواملی چون ارزش افزوده بخش کشاورزی، بخش صنعت، بخش معدن، بخش ساختمان، بخش خدمات و درآمد سرانه استان مرتبط می شود. با تخمین این مدل ظرفیت مالیاتی استان مازندران محاسبه می شود. در ضمن در این مطالعه از روش پنل دیتا استفاده شده است.

۱-۸. ساماندهی تحقیق

این پایان نامه از پنج قسمت تشکیل شده است که فصل اول به کلیات تحقیق اختصاص داده شده است. فصل دوم به مبانی نظری و در فصل سوم مطالعات تجربی مورد بررسی قرار گرفته اند. فصل چهارم نیز تصریح و برآورد الگوی تحقیق را نشان میدهد و سرانجام در فصل پنجم جمع بندی و پیشنهادات مطرح می گردد.

فصل دوم

ادبیات تحقیق